

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LVII.
Fasciculus 5.

JUHÁSZ ZSUZSANNA

**Az 1990-es évek közepének európai
börtönnépessége – számok tükrében**

SZEGED
1999

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae

ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF
HAJDÚ, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL,
JÓZSEF RUSZOLY, LAJOS TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja
a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ
JÓZSEF, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, NAGY FERENC, PACZOLAY PÉTER, POKOL
BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, TÓTH LAJOS, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

Napjainkra a börtönnépesség magas létszáma és a büntetés-végrehajtási intézmények túlszűfolttsága az európai országok többségének jellemző ismervévé vált. A börtönök¹ telítettségének egyik faktora a börtönlakók száma, amelynek fő mutatója az *elítélti ráta*, a másik pedig a *börtönkapacitás* (a rendelkezésre álló ágyak/cellák száma).

Az *elítélti ráta* kifejezésére leggyakrabban a 100.000 lakosra jutó elítélti szám szolgál. Ez az arányszám az 1995. szeptember 01-i adatok alapján (1. sz. táblázat) 30 (Ciprus) és 375 (Lettország) között ingadozott,² jelezve az európai országok börtönnépességén belüli számszerű különbségeket.

Az 1990-től az 1994-ig terjedő időszakra visszatekintve (lásd táblázat) elmondható, hogy a fogvatartottak (az elítélt személyek és az előzetes letartóztatásban lévők) létszáma Európában jelentősen megnőtt. Régiók országait vizsgálva az 1990 szeptemberében regisztrált 70 (Szlovákia) és 120 (Lengyelország) között mozgó fogvatartotti arányszám 1994 hasonló időszakára már 125 (Magyarország) és 195 (Románia) közé emelkedett. A legszembetűnőbb változás a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában volt tapasztalható, ahol a börtönnépesség ezen időszak alatt több mint a kétszeresére nőtt. A Cseh Köztársaságban 80-ról 180-ra, a szomszédos Szlovákiában pedig 70-ről 145-re. Számottevő változás következett be Romániában is, ahol a 100.000 lakosra jutó börtönnépesség gyakorisága a korábbi 110-ről 195-re emelkedett. Lengyelországban és hazánkban a fogvatartotti mutatók kedvezőbb mértékben változtak: a lengyelek esetében az arányszám 40-nel (120-ról 160-ra), míg esetünkben 5-tel (120-ról 125-re) nőtt.

Egy szélesebb körű európai kitekintést alapul véve a többi országban az említett időszakban vagy csak minimálisan (pl. Franciaország, Görögország, Magyarország, Németország stb.), vagy egyáltalán nem emelkedett a börtönnépesség (pl. Ausztria, Finnország, Izland, Norvégia). A rendelkezésre álló 28 ország adataiból az 1. táblázat alapján az is kiderül, hogy csak három államban következett be a fogvatartotti arányszám csökkenése: Ciprus (35-ről 30-ra), Írország (60-ról 55-re) és Törökország (80-ról 70-re) esetében.

¹ Maga a "börtön" kifejezés az Európa Tanács és más nemzetközi szervezetek által is elfogadott nemzetközi terminus, amelynek tartalma esetenként eltérő a közép- és kelet-európai országok vonatkozásában. Egyes országokban ugyanis azon büntetés-végrehajtási intézményt értik alatta, ahol a szabadságvesztésre ítélt személyek töltik büntetésüket, míg például a volt Szovjetunióban olyan intézmény, ahol az őrizetbe vett személyeket magasabb biztonsági szinten vagy még szigorúbb feltételek között tartják. Az 1992-94-es periódusban például a felelősségre vont személyek (elsősorban az előzetesek) kevesebb mint 2 %-a került börtönbe (tyoorma), az elítélteket pedig kolóniákra küldték. Roy Walmsley: *Prison system in Central and Eastern Europe*, Helsinki 1996. 2. p.

² A táblázatban az Oroszországra vonatkozó 690-es ráta az 1996. január 01-i állapotot tükrözi, bár kétségtelen, hogy e mutató a szeptemberi időszakban is meghaladta a lettországi adatokat.

A börtönnépesség (a 100.000 lakosra vetített fogvatartotti arányszám) alakulása 1985 szeptemberétől 1995 szeptemberéig

	1985	1990	1994	1995
Ausztria	120	90	90	85
Belgium	65	65	70	75
Belorusszia				505*
Ciprus	30	35	30	30
Cseh Köztársaság	270	80	180	190
Dánia	65	60	70	65
Észtország	455	220	285	270
Finnország	80	60	60	60
Franciaország	75	85	90	95
Görögország	35	50	55	55
Hollandia	35	45	55	65
Izland	---	40	40	40
Írország	55	60	55	55
Lengyelország	270	120	160	170
Lettország	640	320	375	375
Litvánia	405	230	315	360
Magyarország	220	120	125	120
Málta	---	---	50	55
Németország ³	90	80	85	85
Norvégia	45	55	55	55
Olaszország	---	45	90	85
Oroszország	---	---	625	690
Portugália	90	90	100	125
Románia	260	110	195	200
Spanyolország	60	75	105	105
Svédország	50	55	65	65
Szlovákia	225	70	145	150
Szlovénia	70	40	40	30
Törökország	90	80	70	80

Forrás: HEUNI Paper No. 10., 1997. 7. p.

*december 01-i adat

A közép- és kelet-európai országok fogvatartotti arányszámának előbb vázolt emelkedését az 1980-as évek közepétől, illetve végétől megfigyelhető – ugyancsak számottevő – csökkenés előzte meg. Az 1985. szeptemberi adatok alapján a Cseh Köztársaságban a 100.000 lakosra vetített börtönnépességi gyakoriság például 270 volt, ami az 1990-es évben regisztrált 80-nak több mint a háromszorosa. Hazánkban a fogvatartotti mutató

³ Az 1985. év szeptemberi és az 1990. évi szeptemberi adatok csak a Németországi Szövetségi Köztársaságra vonatkoznak.

220-ról esett vissza 120-ra, Lengyelországban 270-ről 120-ra, Romániában 260-ról 110-re, míg Szlovákiában 225-ről 70-re. Ez a nagyarányú, szembevethető változás, amely Romániában, a Cseh Köztársaságban, Szlovákiában, Lengyelországban és hazánkban a fogvatartotti létszám tekintetében bekövetkezett többnyire a totalitáriánus kormányok bukását követő amnesztia-törvények hatásának tudható be⁴. Hasonló börtönnépességi visszaesés volt tapasztalható Észtországban, Lettországban és Litvániában is, de Észtország és Lettország esetében már 1980-tól folyamatos, szinte minden évre kiterjedő közkegyelem érvényesült, Litvánia tekintetében pedig csak 1993 júniusában került sor amnesztiára, mely részint az elítéltek számának csökkenését, részint pedig a kiszabott büntetések időtartamának lerövidítését eredményezte.

A fogvatartotti létszám kisebb mérvű csökkenését jelzik az adatok Ausztria, Finnország, Németország, Szlovénia, Törökország esetében is.

A fent vázolt csökkenési tendenciával ellentétes előjelű folyamat zajlott le számos nyugat-európai országban. Példaként említhető Hollandia, Spanyolország, Görögország vagy Portugália, ahol a fogvatartottak létszámában emelkedő tendencia volt megfigyelhető. Más országokban ugyanakkor a börtönnépesség állandosulni látszik: Ciprus, Dánia, Írország, Norvégia említhető. Viszonylag kisebb számban, de a fogvatartotti létszám csökkenése is nyomon követhető volt ebben a közel 10 éves periódusban Ausztria vagy Finnország⁵ példáján keresztül.

Az 1994-es évben a vizsgált országokban 100.000 lakosra átlagosan 131,4 fogvatartott jutott. A legkedvezőbb arányszámokat azon országok tudhatták magukénak, ahol ezen mutató 30–70 között mozgott: Ciprus (30), Izland (40), Málta (50), Szlovénia (40), Norvégia (55), Finnország (60) stb.. Ausztria (90), Franciaország (90), Németország (85), Olaszország (90), Portugália (100), Spanyolország (105) valamivel magasabb arányszámaival az országok egy második csoportját alkotja, a harmadik csoportba pedig azon közép- és kelet-európai államok sorolhatók, amelyek a fogvatartotti népesség legszembetűnőbb változásait – a nagyarányú csökkenést és növekedést – egyaránt megélték. Az 1994. évi adatok alapján a börtönnépesség mutatója esetükben 125 (Magyarország) és 180 (Cseh Köztársaság) között mozgott. A legmagasabb létszámú börtönnépesség az egykori Szovjetuniótól függetlenné vált országokban, így például Észtországban (285), Lettországban (375), Litvániában (315) és Oroszországban (625!) volt megfigyelhető.

Az 1995-ös évben az előző évhez viszonyítva némiképp növekedett az átlagos fogvatartotti arányszám: 100.000 emberből 136,9 volt büntetés-végrehajtási intézményben. A legmarkánsabb növekedés Oroszországban (65-tel) és Litvániában (45-tel) következett be, az országok többségére ugyanakkor egy enyhe mérvű emelkedés volt jellemző. A vizsgált országokból 10 esetében volt kimutatható a fogvatartotti népesség stagnálása (Ciprus, Finnország, Görögország, Izland, Írország, Lettország, Németország,

⁴ A Cseh Köztársaságban a fogvatartottak száma az amnesztia hatására közel a harmadára csökkent. Az 1990. január 01-i amnesztia 15.000 elítélt és 1.000 előzetesben lévő személy szabadon bocsátását eredményezte. Szlovákiában az 1990-es nagy amnesztia eredményeként az elítéltek 3/4 része (7.868 fő), az előzeteseknek pedig 40 %-a (427 fő) nyerte vissza szabadságát. Romániában 1988-ban követhető nyomon a börtönnépesség csökkenése: egy év alatt majdnem harmadára (195-70) esett vissza a fogvatartotti arányszám.

⁵ 1986-ban Finnországban 100.000 lakosra 86 elítélt jutott. 1993-ra ez az arányszám 67-re csökkent. Összehasonlításként 1986-ban az elítéltek ráta Dániában 66, Svédországban 51, Norvégiában pedig 47 volt. *Criminal Justice Systems in Europe*. Matti Joutsen: Finland, Helsinki 1995. 34.p.

Norvégia, Spanyolország és Svédország⁶), és csak 6-nál (Ausztria, Dánia, Észtország, Magyarország, Olaszország és Szlovénia) beszélhetünk csökkenő tendenciáról.

A Cseh Köztársaságban, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában 1995-től a börtönnépesség ismételt emelkedése kezdődött el és várhatóan a jövőben is ez a tendencia lesz tapasztalható. Hazánk esetében ugyanakkor – amint az a korábbi felsorolásból is kitűnik – a fogvatartotti arányszám mérsékelt csökkenését mutatják az adatok. Ezt a csökkenési folyamatot azonban a csökkenő üteme alapján előreláthatólag a börtönnépesség létszámának stagnálása követi majd.⁷

Összegzésként a '90-es évek közepére elmondható, hogy a legalacsonyabb börtönnépességi rátával az egykori jugoszláv tagköztársaság, Szlovénia, Ciprus és Izland büszkélkedhetett, míg az ellenpólust Oroszország és Belorusszia adta legmagasabb mutatóival.

Az elítélti ráta fontos ismérve a fogvatartottak összetétele. Ennek két meghatározó pillére az *elítélt személyek* és az *előzetes letartóztatásban lévők* kategóriája, a többiek⁸ részesedése ugyanis elhanyagolható.

1994-ben a vizsgált 30 ország több mint a felénél az elítéltek aránya a teljes börtönnépességen belül elérte a 2/3-ot. Az előzetesi ráta két kivételtől eltekintve (Liechtenstein 88,8 % és Törökország 54,0 %) valamennyi országban 50 % alatti volt. Az előzetes letartóztatásban lévők átlagos részesedése 25,7 %-ot tett ki. Ennél kisebb arányú volt az előzetesi ráta többek között Finnországban (9,1), Svédországban (16,6), Szlovéniában (18,8), Cipruson (14,7). Átlagot meghaladó számban alkották ugyanakkor a börtönnépességet például Olaszországban (47,4), Észtországban (39,2), Portugáliában (36,2) vagy Belgiumban (35,0).

1995-ben a legtöbb európai országban a büntetés-végrehajtási intézményben fogvatartottak kb. 1/4-ét az előzetes letartóztatásban lévők alkották (2. táblázat). Ebből az arányból két irányban voltak megfigyelhető eltérések. Egyrésztől ugyanis például Boszniában (53 %), a Cseh Köztársaságban (41 %), Olaszországban (46,1 %), Máltában (48,5 %), Törökországban (50 %) az előzetesek megközelítőleg a felét adták a börtönnépességnek, másrésztől például Izland (5,3 %), Írország (8,9 %) esetében kevesebb mint 1/10-et tettek ki.

Nyugat-Európában a 100.000 lakosra vetített 20–35 között ingadozó előzetesi arányszám tekinthető jellemzőnek. Ezzel szemben a közép- és kelet-európai országokban általában jóval magasabb (pl. Cseh Köztársaság 80, Lengyelország 45, Románia 75) az

⁶ Svédországban az 1975-80-as időszak alatt a börtönnépesség 4.223 főről 1993-ra 5.564 főre emelkedett. Az elítélti ráta 1990-ben 60, 1993-ban pedig 65 volt. Az Európa Tanács tagállamainak átlagos elítélti rátája 1990-ben 67 volt. Criminal Justice Systems in Europe: Sweden - Bo Svensson i.m.7.p.

⁷ Az 1996. december 31-i állapot szerint a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartottak létszáma az előző évhez viszonyítva "csak" 308 fővel emelkedett. Lőrincz-Nagy: Börtönügy Magyarországon, Budapest, 1997. 72. p.

⁸ Például hazánkban a kényszergyógykezelés alatt állók, elzárást töltők kategóriája. André Kuhn: Sanctions and their severity című munkájában az Egyesült Nemzetek Ötödik Jelentését (Fifth United Nation Survey) dolgozta fel, amely a "bebörtönzés" terminust használta a szabadságelvonás kifejezésére. Ez különböző formákat takar: jelenti az előzetes letartóztatásban lévők és az elítéltek fogvatartását, az adminisztratív fogvatartást éppúgy, mint a pénzbüntetés meg nem fizetése esetén alkalmazott bebörtönzést. Ennek megfelelően a teljes börtönnépességi ráta a két fő kategória (elítéltek és előzetesek) mellett a fennmaradók kombinációjából tartalmazza még az "egyéb" fogvatartotti kategóriát is. Ezen "egyéb" kategóriának az elítélti rátán belüli részesedése 30 ország 1994. évi adatai alapján a 0,0 %-tól a 28,4 %-ig alakult. Ez utóbbi legmagasabb rátát Szlovénia szolgáltatott magas adminisztratív fogvatartotti rátájával. André Kuhn, i.m. 125-127. p.

⁹ A Liechtensteinben tapasztalt legmagasabb előzetesi rátával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a teljes fogvatartotti létszám mindösszesen 18 volt, illetve mind Liechtensteinben, mind pedig Törökországban az előzetesi ráta tartalmazta azokat a személyeket, akik az első fokú bíróság ítélete ellen fellebbeztek.

Az előzetes letartóztatottak börtönnépessége 1995. szeptemberi, illetve frissebb adatok alapján

	100.000 lakosra jutó tartottak aránya	Az előzetesek száma	Előzetesi arányszám
Ausztria	1,665	20	24,6
Belgium	1,825	20	24,7
Bosznia- Hercegovina	361		53,1
Ciprus	32	5	15,8
Cseh Köztársaság	8,000	80	41,0
Dánia	841	15	24,6
Észtország	1,411	95	35,0
Finnország	318	5	10,5
Franciaország	20,708	35	38,6
Görögország	1,992	20	33,8
Hollandia	3,416	20	33,7
Izland	6	0	5,3
Írország	181	5	8,9
Lengyelország	17,891	45	27,2
Lettország	2,479	95	25,8
Litvánia	93	80	23,1
Magyarország	3,183	30	25,6
Málta	95	25	48,5
Németország	19,749	25	28,9
Norvégia	514	10	21,4
Olaszország	21,811	40	46,1
Oroszország	295,054	200	29,0
Portugália	4,629	25	38,1
Románia	16,962	75	37,4
Spanyolország	9,930	25	24,7
Svédország	1,023	10	17,7
Szlovákia	2,022	40	25,3
Szlovénia	184	10	29,2
Törökország	24,951	40	50,0

Forrás: HEUNI Paper No. 10., 1997. 9. p.

előzetesek részesedése és külön említendő Oroszország 200-as mutatójával. Hazánk e vonatkozásban 30-as arányszámával¹⁰ a nyugati példát követi.

A börtönnépességen (az elítélti rátán) belül a *felnőttek* részesedése a meghatározó. A legtöbb európai országban a 18. életév képezi a választó vonalat a fiatalkor és a felnőttkor között. Azon országokban (pl. Dánia, Olaszország, Szlovénia, Szlovákia, Cseh Köztársaság, Románia, Törökország stb.), ahol a 18 év alattiakat definiálják *fiatalkorúaknak*, az 1995. szeptember 01-i, illetve frisebb adatok alapján, a fiatalkorúak börtönnépességen belüli aránya 0,1 % (Belgium) és 6,1 % (Málta) között váltakozott. Magyarországon a kérdéses időszakban ez a százalékos részesedés 4,5 % volt.¹¹

Azon országokban pedig, ahol a fiatalkorúság korhatára nem a 18. év (pl. Spanyolországban, Finnországban, Görögországban, Franciaországban, Lengyelországban a 21. év) ugyanezen arányszám a korhatár emelkedése miatt már 1,1 % (Észak-Írország) és 26,6 % (Írország) között mozgott.

1994-ben az elítélt fogvatartottaknak – beleértve a fiatalkorúakat is – 1,3 % (Ciprus és Macedónia) és 7,0 % (Portugália) közötti aránya volt nő¹², ami azt jelzi, hogy Európában a fogvatartottak több mint 90 %-át a *férfiak* alkották. A vizsgált időszakban Portugália mellett még Görögország (6,8 %), Magyarország (5,4 %),¹³ Svédország (5,4 %), Szlovénia (5,3 %), Belgium (5,0 %) női elítélti részesedése volt számottevő.

A *külföldiek* részesedése¹⁴ a börtönpopulációból 1994-ben valamennyi vizsgált országban 50 % alatti volt. A legkisebb arányban Skóciában (0,2 %), Törökországban (0,9), Litvániában (0,7 %), Izlandon (1,0 %) alkották a börtönnépességet, míg a legnagyobb százalékos részesedést Luxemburg (46,9 %), Belgium (40,6 %), illetve Ciprus (36,3 %) tudhatta magáénak. Magyarország esetében ez az arányszám 3,6 % volt.

A börtönök kapacitása

A börtönágyak száma és a teljes népesség közötti arány (100.000 lakosra vetített férőhelyek száma) 1990 és 1994 között az adatokat szolgáltató 20 ország több mint 50%-nál növekedett, ugyanakkor az EU-tagállamok vonatkozásában általában csökkent: amíg az EU-tagállamoknál a börtönférőhelyek középértéke az 1990-ben regisztrált 100,7-ről az 1994-es 100,4-re csökkent, addig ezen átlag a közép-és kelet-európai országok esetében 198,6-ról 248,5-re emelkedett.¹⁵

A vizsgált négyéves periódusban a börtönök kapacitása Lettországon (345,9–410,8), Moldáviában (221,1–271,5) és Belorussziában (246,7–290,3) emelkedett a legnagyobb mértékben. A csökkenő tendenciára is van példa: Ausztria (106,6–102,1), Horvátország (101,7–82,8), Finnország (78,7–74,2), illetve hazánk (185,5–116,1) adatai említhetők.

¹⁰ Az előzetes letartóztatásban lévők aránya 1983-tól a rendszerváltás időszakáig minden évben 18 % alatti volt. Ez a százalékos arány fokozatosan emelkedett és 1996-ban már 27,20 % volt. *Lőrincz – Nagy*, i.m. 73. p.

¹¹ Az 1990. évi 4,9 %-ról arányuk fokozatosan esett vissza az 1996-ban regisztrált 3,0 %-ra. A felnőttkorú elítéltek részesedése ennek megfelelően emelkedő tendenciát követ: az 1990-es 95,0 %-ról az 1996-os 96,9 %-ra nőtt.

¹² *André Kuhn*, i.m.127. p.

¹³ Hazánkban 1990-től 1996-ig 4,5 % és 5,7 % körüli arányt képviseltek a női elítéltek. A férfiak részesedése így 94-95 %-ra tehető.

¹⁴ Referencia: Európa Tanács, 1994. szeptember 01-i állapot.

¹⁵ *The Fifth United Nations Survey*.

A büntetés-végrehajtási intézetek kapacitása 1995. szeptemberi, illetve frisebb adatok alapján

	kapacitás	teljes létszám
Ausztria	8,097	6,761
Belgium	6,606	7,401
Bosznia-Hercegovina	1,700	680
Ciprus	240	202
Cseh Köztársaság	18,183 ('95.12.31.)	19,508
Dánia	3,810	3,421
Észtország	4,280 ('94.10.01.)	4,034
Finnország	4,012	3,018
Franciaország	48,012	53,697
Görögország	4,302 ('95.12.01.)	5,897
Hollandia	10,138 ('95.12.01.)	10,143
Izland	118	113
Írország	2,251	2,032
Lengyelország	65,173	65,819
Lettország	9,760	9,608
Litvánia	13,400	13,228
Magyarország	11,352 ('95.12.31.)	12,455
Málta	304	196
Németország	71,631	68,396
Norvégia	2,779	2,398
Olaszország	40,703 ('95.12.31.)	47,323
Oroszország	976,693 ('96.01.01.)	1,017,372
Portugália	8,260	12,150
Románia	31,194	45,309
Spanyolország	29,727 ('95.12.31.)	40,157
Svédország	6,259 ('95.10.01.)	5,767
Szlovákia	9,111	7,979
Szlovénia	1,522	630
Törökország	73,609	49,895

Forrás: HEUNI Paper No. 10., 1997. 13. p.

Ugyanezen 20 ország 1994-es évre vonatkozó adatai alapján 100.000 lakosra átlagosan 221,3 börtönférőhely jutott. A nyugat-európai országok esetében a vizsgált arány-

szám 74,2 (Finnország) és 138,1 (Észak-Írország) között mozgott. Ez a mutató a közép- és kelet-európai országok esetében jóval nagyobb. A két véglelet Horvátország (2,8) és Oroszország (1654,1) szolgáltatta, jelezve e térségen belüli szembetűnő különbségeket. A nagy létszámú börtönférőhelyek elsősorban az egykori Szovjetuniótól függetlenné vált országokat: Belorussziát (290,3), Lettországot (410,8), Litvániát (360,1) jellemezték, míg például Horvátország (82,8) és Szlovénia (90,4) jóval alacsonyabb arányszámokkal rendelkezett.

Mind az 1994-es, mind pedig az 1995-ös évre elmondható, hogy az országok kb. 1/3-ánál az elítélti létszám meghaladta a börtönök kapacitását. Ezt mutatták többek között Belgium, a Cseh Köztársaság, Franciaország, Görögország, Magyarország, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország adatai. 1995 szeptemberi adatok alapján (3. sz. táblázat) a leglényegesebb telítettség Portugáliában (47 %), Romániában (45 %) és Spanyolországban (35 %) volt észlelhető, míg két volt jugoszláv tagköztársaságban: Bosznia-Hercegovinában (40) és Szlovéniában (41) volt a legalacsonyabb a 100 férőhelyre jutó elítélti arányszám. A rendelkezésre álló adatokból az is kitűnik, hogy számos ország esetében a börtönök kapacitása csak némileg volt alacsonyabb, mint a ténylegesen befogadott fogvatartotti létszám (pl. Észtország 94,3; Svédország 92,1; Litvánia 98,7; Izland 95,8; Dánia 89,8).

Korábbi időszakból származó adatok:

	Kapacitás	Teljes létszám
Albánia	1,231 (1994. 06.01.)	1,077
Belorusszia	40,480 (1994. 07. 01.)	45,814
Bulgária	13,102 (1994. 04.14.)	8,495
Horvátország	3,068 (1994. 07. 01.)	2,388 (1994. 12. 31.)

*Az elítélések időtartama*¹⁶

Az elítélések időtartama fontos szerepet tölt be az egyes országok börtönnépességi szintjének meghatározásában.¹⁷ Ha az európai országokat ezen faktor alapján összeha-

¹⁶ Érdekeség, hogy a börtönnépesség változása nem követi szükségképpen a börtönbe utaltak számának változását. Néhány országban ugyanis a bebörtönözött személyek számának csökkenése velejárója a börtönnépesség növekedésének (pl. Belgium, Horvátország, Luxemburg, Portugália). Más országokban egy stabil bebörtönzési ráta kísérő jelensége az elítélti ráta csökkenésének (pl. Ausztria, Bulgária, Szlovénia) vagy növekedésének (Dánia, Franciaország, Svédország). Végezetül mind az elítélti ráta csökkenésének (Írország) vagy növekedésének (Németország, Norvégia) velejárója lehet egy stabil börtönnépesség. Ezen furcsaság miatt is javasolható, hogy az elítélti rátára leginkább a börtönben eltöltött idő hossza gyakoroljon hatást. André Kuhn, i.m. 129. p.

¹⁷ A szabadságvesztés alkalmazása magas szintjének okait keresve 3 fő faktor érdemel figyelmet: 1. A törvényi szabályozásokból fakadó követelmények: pl. a visszaesőkkel szembeni hosszabb tartamú szabadságvesztés követelménye; 2. az ítéletek tartama; 3. a szabadságvesztés korlátozott számú alternatívái. Roy Walmsley, i.m. 30. p.

André Kuhn már hivatkozott munkájában rávilágított az elítélések időtartamának az elítélti rátára gyakorolt hatására. Az elítélések időtartamának, az elítélti ráta és a bebörtönzési ráta trendjeit összehasonlítva egy ellentétes kapcsolatra mutatott rá a bebörtönzési ráta és a börtönben tartózkodás időtartama között: a magasabb börtönbe utalt ráta velejárója az ott tartózkodás rövidebb tartama. Véleménye szerint a börtönnépesség csökkentése elsősorban a börtönben töltött idő terjedelmének lerövidítésével érhető el, sokkal inkább

sonlítottuk, akkor számos országról elmondható, hogy az 1990–94-es időszak alatt (4. sz. táblázat) növekedett az elítélések hossza.

15 ország rendelkezésre álló adataiból kitűnik, hogy az elítélések hetekben kifejezett átlagos időtartama számottevően nőtt Belorussziában (198 hétről 239-re), az USA-ban (87 hétről 109-re) és hazánkban (220 hétről 250-re). Belgiumban, Dániában, Finnországban, Hollandiában, Norvégiában, Svájcban illetve Kanadában ezzel ellentétben a növekedés üteme jóval kisebb (1–9 hét) volt. Csökkenésről mindösszesen Ciprus, Anglia és Wales, Szlovákia és Szlovénia esetében lehet beszélni: ebből a legkedvezőbb változás (58 hétről 41 hétre) Szlovákiában következett be.

1994-ben 21 ország adatai alapján¹⁸ az elítélések átlagos időtartama 107 hét volt. Ennél kedvezőbben alakult az elítélések hossza például Cipruson (9), Norvégiában (13), Svájcban (23), Dániában (15), Angliában és Walesben (24), Hollandiában (32) stb., és jóval kedvezőtlenebbül Észtországban (238), Lettországon (218), Oroszországban (260) vagy például hazánkban (250).

4.sz. táblázat

Az ítéletek átlagos hossza hetekben kifejezve a felnőtt elítéltek tekintetében
(1990–1994)

	1990	1994
Anglia és Wales	28	24
Belgium	73	82
Belorusszia	198	239
Ciprus	11	9
Dánia	14	15
Egyesült Államok	87	109
Finnország	29	33
Hollandia	25	32
Kanada	3	4
Lettország	218	218
Magyarország	220	250
Norvégia	11	13
Svájc	17	23
Szlovákia	58	41
Szlovénia	56	48

Forrás: The Fifth United Nations Survey.

mint a börtönbe jutások számának redukálásával – bár ez utóbbi természetesen ugyancsak hozzájárul a börtönnépesség csökkentéséhez.

¹⁸ A 4. táblázatban szereplő 15 országon kívül az adatok kiegészültek Bulgária, Georgia, Észtország, Kirgizisztán, Oroszország, Liechtenstein mutatóival.

Az elítélések időtartama tekintetében¹⁹ figyelemre méltó eltérések vannak az országok között. Az 1 évnél rövidebb tartamú elítélés például ritkaság Észtországban, Lettországon, Litvániában, Romániában és Oroszországban,²⁰ ahol az elítélt személyek kevesebb mint 7 %-a részesül ilyen tartamú büntetésben, míg ugyanezen tartam megszokott (az elítélések több mint 33 %-ánál irányadó) Izlandon, Macedóniában, Szlovákiában és Svédországban.

A minimum 5 év időtartamú elítélések az elítélt személyek több mint a felénél érvényesülnek az Egyesült Királyságon belül Észak-Írországon (67 %), valamint Törökországban (50 %) és legalább 40 %-ot tesznek ki még Olaszországban illetve Romániában.²¹

A börtönnépesség több mint 1/3-a minimum 10 évi szabadságvesztést kapott Törökországban (35 %) és Észak-Írországon (46 %). Ellenpéldaként a legalább 5 évi börtönbüntetés az elítéltek kevesebb mint 1/4-énél figyelhető meg többek között Izlandon (7 %), Hollandiában (14 %), Lengyelországban²² (15 %), Macedóniában (18 %), Máltán (18 %), Svédországban (20 %), a Cseh Köztársaságban²³ (21 %), Szlovákiában (23 %), Szlovéniában (23 %) és Ausztriában (25 %).

Az életfogytig tartó szabadságvesztést néhány európai országban (pl. Spanyolország, Portugália, Norvégia) nem alkalmazzák,²⁴ de az elítélteknek több mint 5 %-a ilyen tartamú elítélés hatálya alatt áll Belgiumban (7 %), Anglia és Walesben (8 %) és Észak-Írországon (19 %).²⁵

Hazánkban az 1990-es évektől a végrehajtási időtartam hosszának növekedése figyelhető meg. Egyrésztől csökkent ugyan az 1 év alatti büntetések aránya (1990 – 4,89; '91 – 3,98; '92 – 3,64; '93 – 3,82; '94 – 6,35; '95 – 6,87; '96 – 6,70), másrésztől azonban nőtt az 5 évtől 10 évig terjedő szabadságvesztésre ítélt aránya az elítélti össznépességen belül (1990 – 18,77; '91 – 13,82, '92 – 15,11; '93 – 19,47; '94 – 21,46; '95 – 21,82; '96 – 24,62).²⁶

¹⁹ 27 ország elítélések időtartamára vonatkozó adataiból egy pontrendszer segítségével (1 évnél rövidebb tartamú elítélés 1 pont, 1-től 3 évig terjedő tartam 2 pont, 3-tól 5 évig 3 pont, 5-től 10 évig 4 pont, 10 évtől életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén 5 pont) az alábbi sorrend került felállításra: a legrövidebb tartamú ítéletekkel Izland áll az élen, majd követi Svédország, Hollandia, Szlovákia, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Málta, Macedónia, Ausztria, Finnország, Szlovénia, Franciaország, Anglia és Wales, Magyarország, Skócia, Bosznia, Litvánia, Észtország, Oroszország, Olaszország, Portugália, Belgium, Lettország, Románia, Spanyolország, Törökország és a sort Észak-Írország zárja a leghosszabb időtartamú elítélésekkel.

²⁰ Oroszországban az 1993. január 01-i állapot szerint az elítélések legnagyobb hányadát a 3 évtől 5 évig terjedő tartam képezte 32,1 %-os arányával. Az 1 évnél rövidebb tartamú elítélés ekkor 0,8 %-ot tett ki. Roy *Walmsley*, i.m. 361. p.

²¹ Az 1993. december 31-i és a következő év ugyanezen időpontjából származó adatok alapján az elítéltek meghatározó hányadát (43 %-ot, illetve 40 %-ot) a 2-től 5 évig terjedő kiszabás képezte. A legkisebb százalékos arányszámok (0,06 és 0,08 %) az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén érvényesültek. Roy *Walmsley*, i.m. 333. p.

²² Lengyelországban az 1992. december 31-i adatok szerint az ítéletek hosszát legnagyobb arányban (29 %-ban) az 1 évtől 2 évig terjedő kiszabás alkotta. A legrövidebb tartamot a 6 hónap vagy annál rövidebb tartamú szabadságvesztés jelentette. Roy *Walmsley*, i.m. 304. p.

²³ A Cseh Köztársaság adatai az 1993. január 01-i állapotot tükrözik. Eszerint a legkisebb százalékos részesedés (0,05 %) az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását jellemezte, a legnagyobb arányban (26 %) az 1 évtől 2 évig terjedő kiszabás érvényesült. Roy *Walmsley*, i.m. 231. p.

²⁴ Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása az azt alkalmazó országokban összességében kevesebb mint 1 %-ot képvisel.

²⁵ HEUNI Paper No. 10. 10 – 11. p.

²⁶ *Lőrincz – Nagy*, i.m. 75. p.

Az elítélések időtartama meghatározó faktor a büntetés-végrehajtási intézetben eltöltött idő tartama szempontjából is. A börtönben töltött idő természetszerűleg függ még az előzetes letartóztatás tartamától,²⁷ a feltételes szabadlábra helyezéstől éppúgy, mint a börtönbüntetés utolsó részének automatikus enyhítésétől. A börtönben eltöltött idő tartama szempontjából szembetűnő különbségek vannak az egyes európai országok között: amíg az elítéltek 95 %-a a büntetése felét tölti le a Cseh Köztársaságban, 90 %-a Törökországban, 80 %-a Boszniában és az Egyesült Királyságon belül Angliában és Walesben, Skóciában pedig 70 %-a, addig az ítélet teljes tartama letöltésre kerül az elítéltek 95%-nál Albániában, kb. 85 %-a Hollandiában, majdnem 85 %-a Észtországban és Oroszországban, 70 és 75 % közötti aránya Ausztriában, valamint Dániában és 70 %-a Norvégiában.²⁸

Összefoglalásként elmondható, hogy az 1990-es évek közepén a 100.000 lakosra jutó fogvatartotti arányszám 135 körüli értéket mutatott. A börtönnépességen belül a felnőtt elítélt férfiak részesedése volt a meghatározó. A börtönök kapacitása, a börtönben eltöltött idő és az elítélések időtartama egyaránt emelkedő tendenciát követett. Néhány országban csökkent ugyan a szabadságvesztére ítélt személyek száma, de a börtönben töltött idő képes volt ellensúlyozni a börtönbe jutások csökkenését és végsősoron – kevés kivételtől eltekintve – a börtönnépesség növekedését eredményezte.

ZSUZSANNA JUHÁSZ

THE EUROPEAN PRISON POPULATION OF THE 1990'S – IN NUMBERS' MIRROR

(Summary)

Prison populations and prison overcrowding are important concerns in almost all European countries. The overall use of imprisonment and the number of prisoners increased considerably among European countries between 1990 and 1994. The ratio between the number of prison beds and the total population also increased during this period. In several countries the number of prison sentences imposed and the number of prison admission have in fact decreased between 1990 and 1994. Nevertheless, it seems

²⁷ A Cseh Köztársaságban, Lengyelországban és Romániában az 1 évet meghaladó előzetes letartóztatás nem tekinthető rendhagyónak. A Cseh Köztársaságban a törvényi szabályozás szerint a kényszerintézkedés időtartama 2 hónap, de a gyakorlatban ez az 1 évet, sőt a 2 évet is meghaladhatja. A legsúlyosabb esetben pedig a törvény rendelkezése folytán a fogvatartás maximálisan 4 évet is elérhet. A gyakorlatban az előzetes letartóztatottak 57 %-a maximum 6 hónapot, további 1/4-e maximum 1 évet, 15 %-a 1 és 2 év közötti időtartamot, 1 %-a pedig több mint 2 évet töltött letartóztatásban 1994-ben. Ugyanezen év februárjában Varsóban a fogvatartottak 1/4-e 1 évet meghaladó időt töltött előzetes letartóztatásban, 2 %-a (20 személy) pedig 3 évnél is többet. Az előzetes letartóztatás átlagos tartama 1994-ben Macedóniában 2 év volt, a legkedvezőbb kép pedig Írországban volt, ahol a terhelt fogvatartása átlagosan 8-11 napot vett igénybe. Hazánk az európai országok mezőnyében igen kedvezőtlen helyet foglalt el 9-12 hónap között mozgó időtartamával. Roy *Walmsley*, i.m. 27–28. p.

²⁸ HEUNI Paper No. 10. 19. p.

that an increase in the length of prison terms actually served compensates for a decrease in admissions and results – with some exceptions – in an increase in prison populations.

Nowadays the lowest prison population rates are to be found in Slovenia, Cyprus and Iceland, while the highest rates are in Russia, Belarus and the United States.